

Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute,
Kafedra Ukrajinovnavstva University «L'viv Stavropigon»

Віктор Ідзьо

**Роль мами короля Данила, візантійської
принцеси Анни в утворенні Українського
королівства в середині XIII століття**

Івано-Франківськ “СІМІК”, 2015

**Друкується за рішенням Вченої Ради
Національного науково-дослідного Інституту Українознавства МОН
України, протокол № 5, від 4 квітня 2008 р.**

Наукова праця директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства Університету «Львівський Ставропігійон» доктора історичних наук, професора, академіка Міжнародної Академії Наук Євразії, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя “Роль мами короля Данила, візантійської принцеси Анни в утворенні Українського королівства в середині XIII століття”, що приурочена 55-літтю з дня народження (1960-2015 рр.), 35-літтю науково-педагогічної діяльності, вивчає роль мами короля Данила, візантійської принцеси Анни в кристалізації Українського королівства в середині XIII століття.

Проаналізовані джерела у праці “Роль мами короля Данила, візантійської принцеси Анни в утворенні Українського королівства в середині XIII століття”, слугуватимуть джерельною базою у вивченні проблеми ролі жінки в політичному житті Української держави в першій половині XIII століття.

Рецензенти:

В.Грабовецький-доктор історичних наук, професор, академік АНВШ України.

В.Кабузан-доктор історичних наук, професор, завідувач історичного відділу Українського державного університету м.Москви, провідний науковий співробітник Інституту Російської Історії РАН.

Я.Калакура-доктор історичних наук, професор Київського національного університету, академік Академії Наук Вищої Школи України.

П.Кононенко-доктор філологічних наук, професор УУМ, голлова вченої ради Українського державного університету м.Москви, віце-президент академії Академії Наук Вищої Школи України, академік УАПН, академік МСАН.

Зміст

**Роль мами короля Данила, візантійської принцеси
Анни в утворенні Українського королівства в
середині XIII століття”.....4**

Роль мами короля Данила, візантійської принцеси Анни в утворенні Українського королівства в середині XIII століття

Особливе місце в політичній історії України-Русі в першій половині XIII століття, займає енергійна, вольова жінка, велика княгиня Анна, яку Руський літопис називає “великою княгинею Романовою”[3,с.188-195].

На початку XIII століття, в 1205 році, після трагічної смерті великого князя України-Русі, Романа, як висловився про нього Руський літопис:”Самодержця усієї Русі, що був царем в Руській землі”, у зв’язку з малоліттям законних пристало-наступників, княжичів Данила та Василька, дружина Романа, велика княгиня Анна, очолила, як регентша, Українську державу. Своєю діяльністю вона не тільки утвердила на галицькому та волинському престолах своїх синів Данила та Василька, але й відіграла велику роль в утворенні Українського королівства в середині XIII століття[3,с.188-195].

Власне, велика княгиня Анна, своєю енергійною діяльністю, не допустила до фактичного розпаду на окремі княжіння, Українську державу. Не дивлячись на повстання князів та бояр, велика княгиня Анна, зуміла передати в політичне управління, з’єднану в кінці XII на початку XIII століття, такими важкими зусиллями, її чоловіком, великим князем Романом, Українську державу, законному спадкоємцю великокнязівського престолу, своєму сину Данилу Романовичу. Її роль у суспільно-політичному житті України-Русі в першій половині XIII століття, як і сама особистість майже не з’ясована, тому завдання цієї праці полягає у з’ясуванні історичної ролі великої княгині Анни в державотворчому процесі в Україні-Русі в першій половині XIII століття[3,с.188-195].

Велика княгиня Анна виступає в історичних джерелах першої половини XIII століття, як володарка-регентша Української держави від імені малолітнього сина Данила. В цей час вона опираючись на рицарське військо свого чоловіка, великого князя Романа, намагається самовладно керувати Українською державою, приборкуючи політичні амбіції могутніх галицьких, волинських та київських князів та бояр[3,с.188-195].

Однак, внаслідок відсутності повнолітнього володаря, який за законами України-Русі, повинен керувати Українською державою, могутні регіональні князі: київські, волинські та бояри, зокрема

галицькі, підняли повстання проти законних володарів, малолітніх княжичів Данила та Василька, намагаючись зруйнувати державний лад великого князя Романа, якого літопис називає “самодержцем Руської землі, що володів Галичиною, Волинню та Київщиною”. Із-за малоліття великого князя Данила, управління Українською державою, взяла на себе його мати, “Велика княгиня Романова”[9,с.368-369].

Про цю завзяту боротьбу великої княгині Анни з українськими та іноземними королями, князями та боярами, як вважав історик В.Пашуто в XIII столітті існувала ціла “Повість про Велику княгиню Анну”, яка була складена в колах прихильного до Анни українського боярства, яке підтримувало її в боротьбі за відновлення єдності Української держави[8,с.194].

Їх боротьба увінчалась успіхом, бо як наголошував Руський літопис XIII століття: “Було у Данила бояр багато, усі отця його”[9,с.368-369].

Не дивлячись на ті обставини, що у момент загибелі великого князя Романа під Завихвостом, Українська держава була могутня, а її князі та бояри, корилися великокнязівській владі, зразу ж після смерті могутнього українського володаря, князі та бояри відмовилися коритися новому володарю, великому князю України-Русі, Данилу Романовичу та регентші, великій княгині Анні, і втягнули Українську державу у вирій феодальної війни. Як зазначають джерела, сутички між центральною владою яку уособлювала велика княгиня Анна, частішають. Руський літописець XIII століття з гіркотою зауважує, що через князів та бояр:”Великі чвари почалися в Руській землі”[9,с.368-269].

Більшість регіональних князів і бояр, що раніше смиренно сиділи в своїх землях, з ласки великого князя Романа, та корилися його волі, платячи данину та виконуючи військові повинності, сьогодні не визнають владу своєї володарки, великої княгині Романової, яка, як наголошував дослідник В.Пашуто:”стала опікункою малолітніх спадкоємців великокнязівського престолу, князів Данила та Василька”[2,с.194].

У цій боротьбі права великої княгині Анни, були офіційно визнані, юридично, угорським королем Андрієм II, великим краківським князем Лешком, та великим князівством Литовським.

У своєму стремлінні зупинити від розпаду Українську державу, велика княгиня Анна, опиралася на волинське боярство, яке було

зобов'язане своїм визначним становищем в Українській державі, покійному великому князю Роману, а також на ту частину галицького та київського боярства, яке відстоювало ідею єдності та могутності України-Русі. Таку її політичну діяльність підтримували і усі українські міста, торгово-ремісничі знать, селяни, яким великий князь Роман для соціального і економічного розвитку, Української держави, надав великі пільги[8,с.194].

Цілком ймовірно, що до часу повстання проти центральної влади у 1205 році київського князя Рюрика Ростиславовича, велика княгиня Анна, повністю контролювала і утримувала владу в Українській державі, від імені малолітнього сина Данила, опираючись на закуті в “латинську броню” полки свого чоловіка, великого князя Романа. За таких обставин могутня військова організація її чоловіка Романа, давала можливість утримувати політичну та економічну стабільність в Українській державі. Однак вийшовши із монастиря, бувший київський князь Рюрик Ростиславович, куди був засланий володарем України-Русі, Романом, за наведення половців на Україну-Русь і розграбування Києва, він захопив Київ і проголосив себе незалежним від “Романової держави, Київським князем”[4,с.30].

Цілком очевидно, що в адміністрації великої княгині Анни думали, що князь Рюрик Ростиславович буде керувати Київським князівством не розпорошуючи могутності Української держави. Однак в середині червня 1205 року, як наголошує Руський літопис: “Рюрик Ростиславович зібрав половців і багато Русі, і прийшов на Галич, та зустріли його бояри галицькі і володимирські біля міста Микулина на річці Серет. І билися вони одні з одними через ріку Серет і багато було поранено, і повернулися вони в місто Галич”[9,с.369].

Із даного літописного свідчення видно, що велика княгиня Анна своєю енергійною діяльністю, зуміла організувати захист цілісності Української держави від київського князя. Однак така ситуація тривала недовго. Жінка в стародавній Україні-Русі не мала права керувати, державою, тому князю Рюрику Ростиславовичу, як київському князю, який виступив з лозунгом відновлення Української держави з центром в Києві, вдалося перетягнути на свою сторону частину галицьких і волинських князів та бояр. Однак не дивлячись на це під стінами Галича йому було завдано великої поразки. Як зауважує літописець:”Пішці галицькі опрокинули

половецькі сили і київський князь з соромом був змушений покинути Галичину”[9,с.369].

Розгром під стінами Галича киево-чернігівсько-половецької коаліції дав можливість великій княгині Анні, втримати владу в Галичині та на Волині. В 1206 році над державною інфраструктурою, якою керувала велика княгиня Анна, нависла велика небезпека, князі: чернігівський, київський, смоленський, новгород-сіверський, з заходу, краківський князь Лешко, вирішили одним комбінованим ударом покласти кінець, Українській державі “Самодержця Русі, Романа Великого”. З цього приводу Суздальський літопис зауважував:”Ляхи йдуть до міста Володимира на допомогу Ольговичам”[7,с.406].

У такій ситуації “Романовій державі”, як наголошував літописець, загрожувала війна на два фронти, як вірно зауважував дослідник В.Пашуто:”велика княгиня Анна і ті бояри, що її оточували прийшли до висновку, що без могутнього союзника, в даному випадку Угорського королівства, Українській державі, не можна було встояти проти такої могутньої коаліції українських та іноземних князів”[8,с.194].

Сучасний український історик М.Котляр вважає:”що ситуація стала критичною не тільки для “Галицького-Волинської державної єдності”, але і для життя самої великої княгині Анни її дітей, малолітніх княжичів Данила та Василька, власне така загроза і заставила її звернутися до “давнього Романового союзника і друга” угорського короля Андрія II”[4,с.32].

За таких обставин велика княгиня Анна спішно послала послів в Угорщину за допомогою. Військова допомога союзнику, як вважав дослідник В.Пашуто:”окрім офіційної плати “сулила” ще й територіальними надбаннями, тому угорський король Андрій II з великою радістю втрутився у феодальну війну в Україні-Русі”[2,с.40-206].

За умови агресії руських князів в місті Саноці з нагоди укладання союзної угоди між Анною та Андрієм відбулась зустріч. Руський літопис так засвідчив цей факт:”По смерті Романовій зустрічався був король угорський Андрій з ятрівкою своєю Анною у городі Саноці”[9,с.364].

Характерно, що літописець називає велику княгиню Анну “ятрівкою” угорського короля Андрія II, що дало можливість українському досліднику Л.Махновцю, зробити окремі дослідження

з цього питання. Слово “ятрівка” на думку Л.Махновця, означає - “жінка брата”. І дійсно Роман Мстиславович і Андрій II угорський були троюрідними братами. Рідною бабою угорського короля Андрія II, дружиною його діда короля Гейзи II і матір’ю батька Бели II була княгиня Єфросинія Мстиславівна - сестра князя Із’яслава Мстиславовича, вона же двоюрідна баба великого князя Романа Мстиславовича. Спільним прадідом Романа і Андрія II був великий київський князь Мстислав Володимирович. Не дивлячись на великі родинні зв’язки Романа та Андрія слово “ятрівка” вжите щодо великої княгині Анни, що дало право Л. Махновцю наголошувати: ”що Анна окрім свого чоловіка, великого князя Романа, сама була у родинних зв’язках з угорським королем Андрієм II. Її генеологічна біографія встановлена тим фактом, що над її могилою в місті Володимирі-Волинському, її внук князь Мстислав Данилович у 1289 році спорудив церкву-ротонду, освятивши її іменами праведників Іоакима та Анни, тобто велику княгиню Анну, не поховали як звичайну княгиню в православному соборі, а як визначну політичну діячку, титуловану візантійську принцесу, як наголошував сам великий князь Данило під час переговорів з ханом Батием, про походження своєї мами, що вона:“з роду імператора Олександра Македонського”. Генеологічні дослідження дають підстави твердити, що друга дружина Романа, велика княгиня Анна, була дочкою Візантійського імператора Ісаака Ангела від другої дружини угорської королівни, Маргарити-Марії, яка була рідною сестрою угорського короля Андрія II, тобто, велика княгиня Анна, володарка України-Русі, принцеса візантійська, по батьку, по мамі угорська королівна, була рідною племінницею угорському королеві Андрію II, тобто “ятрівкою”[3,с.188-195].

Отже в такому разі стають зрозумілі свідчення Руського літопису чому:“Андрій II прийняв Данила, як свого рідного сина” - він був йому двоюрідним онуком, в жилах, майбутнього короля України-Русі, Данила, текла кров великих київських князів, його предки всі були великими київськими князями. Князь Данило був по прямій лінії спадкоємцем, великого київського князя Володимира Мономаха, по батьку, великому князю Роману Мстиславовичу, який, як наголошував літопис:”ревню наслідував діяльність свого прадіда Володимира Мономаха”, по мамі, князь Данило спадкоємиць візантійських імператорів з династії Ангелів та угорських королів з династії Арпадів. Дуже важливо є й те, що за

свідченням з нашого літопису, князь Данило народився у 1201 році, отже у час смерті великого князя Романа Мстиславовича, йому було неповних чотири роки. Добриня Ядрійкович пише:” що у середині 1200 року у Константинополі було посольство князя Романа Мстиславовича у складі: Твердати Остромировича, Недана, Доможира і посла Негвара”. Цілком очевидно, що це посольство вело переговори про укладення союзу між Україною-Руссю та Візантійською імперією, який підкріплювався шлюбом, великого князя Романа з візантійською принцесою, дочкою візантійського імператора Іссака Ангела, Анною. Власне ці бояри привели великому князю Роману, ще зовсім юну дружину, візантійську принцесу Анну. Таким чином, велика княгиня Анна, дійсно була родичкою угорського короля Андрія II і розуміла, що через своє імператорсько-королівське походження має можливість опиратися на військово-політичну організацію, свого близького родича і сусіда. І дійсно, візантійсько-угорське, чи імператорсько-королівське походження, великої княгині Анни, пояснює її претензії, як це вказано в літописі під 1208 роком “княжити в Русі самою”, не оглядаючи на князів і бояр в Україні-Русі. За таких обставин всі українські феодалі були змушені терпіти візантійську принцесу Анну, соціальне і політичне, імператорсько-королівське походження якої, було вище за феодалним рангом в тогочасному європейському феодалному суспільстві. Законний шлюб “народженої в пурпурі” візантійської принцеси Анни, з володарем України-Русі, “Самодерцем Русі, Романом, що був царем в Руській землі”, як його титулував Руський літопис, предки якого всі були великими київськими князями, підвищувало її феодалне право на таке володарювання в Україні-Русі. Це право було затверджено, як Костянтиннопольським патріархом так і Руським митрополитом. Право великої княгині Анни на володарювання в Україні-Русі, як наголошував Руський літопис, визнали: Візантійська імперія, Угорське королівство, Польща, Литва та інші феодалні європейські держави”[9,с.3-9].

З вище приведених та проаналізованих джерел бачимо, що до часу наступу киево-чернігівської коаліції на Галич, велика княгиня Анна самовладно правила Галичиною і Волинню. Між великою княгинею Анною і угорським королем Андрієм II відбулася зустріч в галицькому місті Санокі на предмет укладання союзного договору. На жаль, джерела не зберегли нам ані тексту, ані умов

укладеного договору між Анною та Андрієм. Київський дослідник М.Котляр вважає, що велика княгиня Анна змушена в наслідок загрозливих обставин, визнати зверхність угорського короля. Після укладення угоди, угорський король Андрій II, на законних правах, своїм великим військом без бою увійшов в Галичину. Він поставив сильну військову залогоу в Галичі, яка повинна була забезпечити самовладне правління великої княгині Анни в місті, а сам зразу ж приступив до своїх обов'язків оборонника "Руської держави". Угорський король Андрій II розгромив польські війська на Волині, як наголошував літописець "омирив поляків". Угорське рицарське військо було набагато потужніше за польське, тому розгромлені поляки більше не виступали на стороні чернігівсько-київської коаліції. Та не зміг угорський король, чи не захотів, як вважає київський дослідник М.Котляр, завадити наступові князів Ольговичів на Галич. Однак, як бачимо із тогочасного політичного становища, угорський король Андрій II залишивши в Галичі сильний військовий гарнізон, який складався з вибраного рицарства Угорського королівства, сам особисто зайнявся розгромом поляків. Тому коли руські князі взнавши, що сильний угорський гарнізон стоїть в Галичі, а військо на чолі з королем Андрієм II вже розгромило союзних поляків, не наважилися вести війну з могутньою армією Угорського королівства[4,с.32-33].

Внаслідок таких політичних поступок великій княгині Анні, вдалося, при допомозі свого родича, угорського короля Андрія II, зберегти в цілісності дві ключові складові Української держави - Галичину та Волинь. Поки угорський гарнізон знаходиться в Галичі, велика княгиня Анна, безбоязно правила Українською державою й готувалася відібрати Київ у Рюрика Ростиславовича. Місцеве боярство слухняно виконувало свої державні обов'язки, як зауважує літописець:"не могли галичани нічого створити", та як тільки угорський король вивів свій гарнізон, галицьке боярство, яке очолив вернувшись із заслання боярин Володислав Кормильчич, почало сіяти смуту в Галичі. Велика княгиня Анна з переляку, взявши дітей, утекла в місто Володимир[9,с.369].

Дослідник В.Пашуто вважав, що бояри Кормильчичі, що перебували в князів Ігоревичів, які були онуками могутнього князя галицького князя Ярослава Осмомисла, почали вести агітацію в користь відновлення Ростиславової династії на галицькому престолі. Князі Ігоревичі, як відомо із джерел, були синами дочки Ярослава

Осмомисла, “Ярославни” і мали всі династичні права на галицький престол[8,с.194].

Такі дії галицьких бояр, заставили велику княгиню Анну втікати з Галича у Володимир-Волинський, який був родовим гніздом її чоловіка, великого князя Романа Волинського. Однак в Володимирі велику княгиню Анну теж чекала зрада частини боярства. Під загрозою володимирських бояр: Мстибогів, Мунчуків і Микифора, як зауважує літопис:”які зрадили свою господу” вона “дирою міською” залишила столицю Волдині, місто Володимир і втекла з синами в Краків”[9,с.369-370].

З’ясуємо чому таке велике боярське незадоволення виникло водночас, як в Галичині так і на Волині. Раніше ми знаємо, що велика княгиня Анна втратила контроль над Київщиною. Це можна пояснити тим, що візантійська принцеса, як дружина великого князя Романа, як виразився літописець:”бажала правити самою”, опираючись тільки на військову силу свого чоловіка та родича, угорського Андрія II. Однак угорська окупація Галичини і Волині стала непопулярною, тому бояри використали цей політичний прорахунок, великої княгині Анни, хоча вибору в союзниках, у неї не було. Не слід виключати, що велика княгиня Анна, яка від імені малолітніх дітей намагалася правити, самовладно, стала непопулярною в середовищі боярської аристократії, оскільки жіноче правління, ще й іноземки, візантійської принцеси, в стародавній Україні-Русі було немислиме і не популярне. Тільки одна жінка самовладно правила Україною-Руссю, велика княгиня Ольга і то лише, як регентша малолітнього сина, князя Святослава. У своєму правлінні велика княгиня Анна опиралася виключно на військову силу свого чоловіка та родича угорського короля, однак не на місцевих бояр, які були володарями великих і малих міст з безмежними земельними латифундіями і уособлювали велику політичну, економічну та військову силу[3,с.188-195].

Тому боярський вибір слабкої влади князів Ігоревичів, які не мали підтримки у сусідніх володарів, був визначальним у боротьбі з великою княгинею Анною[2,с.40-206].

Вигнавши велику княгиню Анну, з Галича, галицькі бояри запросили на княжіння, Ігоревичів. Боячись гніву угорського короля Андрія II та краківського князя Лешка, як вважав дослідник В.Пашуто:”галицькі бояри, пояснили їм феодальну законність утвердження князів Ігоревичів в Галичині, підкріпивши свої

аргументи, як наголошував літописець, великими подарунками”[8,с.150].

Галицький дослідник XIX століття Д.Зубрицький вважав, що у той час, коли велика княгиня Анна перебувала при “гостиприємному краківському дворі”, вела переговори щодо об’єднання сил угорського і польського володарів для походу на Галич і відновлення своєї влади в Галицькій князівстві, в цей же час галицькі бояри відновлювали в Галичині, князів Ігоревичів, як законних спадкоємців галицької династії Ярослава Осмомисла. Велика княгиня Анна надіялась на краківського князя Лешка, однак, як вважав Д. Зубрицький, князь Лешко краківський, який щойно вступив на великокнязівський краківський престол, сам мав у Польщі багато ворогів, тому не міг боротися з князями Ігоревичами, що мали у своєму розпорядженні військово-політичні сили трьох князівств: Галичини, Волині, Новгород-Сіверщини, а також половецьких ханів, з якими були у родинних відносинах. Тому Лешко краківський з цього питання, намагався вести переговори з могутнім угорським королем Андрієм II, який уособлював в цей час військову силу, яку концентрував від Адріатики до Карпат. У 1207 році краківський князь Лешко відправив до угорського короля Андрія II, посольство, на чолі з воєводою Вячеславом Лисим та княжичем Данилом і волів нагадати королю:”що він був другом батькові, сироти, що він клявся мати любов до них, що коли тепер на них прийшло вигнання, то порицарськи було би добре, щоби вони обидва, король і Лешко, з’єднавши свої війська, примусили, князів Ігоревичів віддати Данилу його батьківщину”. Угорський король Андрій II почав був уже готуватися до походу на Галич та хитрі князі Ігоревичі зуміли дарами відмовити короля від союзу з польським князем”[1,с.40-41].

Наступний галицький дослідник другої половини XIX ст. І. Шараневич теж вважав:” що велику роль в розвалі Романової держави відіграли, бояри. Могутнє правління великого князя Романа, яке намагалася продовжити його дружина Анна, від імені малолітнього сина Данила, заставило бояр шукати слабкішого володаря, який би не намагався уособлювати собою всю політичну інфраструктуру України-Русі і нащадки якого, в подальшому, були б з ласки бояр, тільки галицькими князями, маючи законне право на

Галицьке княжіння, з їх волі, спадкових галицьких бояр”[3,с.188 195].

І такі князі, внуки Ярослава Осмомисла дійсно були, це князі Ігоровичі, феодальне право яких на Галицьке князівство було визнане, при усьому небажанні, навіть угорським королем Андрієм II та краківським князем Лешком[10,с.70].

Проживаючи в Польщі, внаслідок енергійної політичної діяльності, велика княгиня Анна, зуміла закріпити за собою великий торгово-економічний центр Берестя, що на Волині. Така політична акція вдалася їй тому, що белзьський князь Олександр, захопив майже усю Волинь з столичним містом Володимиром і став фактично незалежним володарем, загрожуючи володарюванню княгині Анни в Бересті. За таких обставин велика княгиня Анна послала свого довіреного боярина Мирослава до краківського князя Лешка сказати: “цей Олександр всю землю нашу і отчину тримає, а син мій в одному Бересті править”. Щоб заспокоїти волинську громадськість, князь Олександр був змушений віддати Белз князю Василькові з матір’ю, та незабаром обмовивши велику княгиню Анну перед польським князем Лешком, князь Олександр вигнав княгиню Анну з Васильком з Белза і віддав їм спочатку невеликі міста Камінь, а потім міста Тихомиль і Перемиль[4,с.41].

Цілком ймовірно, що велика княгиня Анна опиралася у своїх змаганнях з князем Олександром за Волинську землю на краківського князя Лешка. Однак князь Олександр, побачивши, що княгиня об’єднала Берестя із Белзом вирішив не допускати зростання могутності великої княгині Анни і надав княгині в управління дрібніші міста, оскільки княгиня Анна вже почала претендувати на столицю Волині, місто Володимир. Ситуацію вона вибрала дуже зручну оскільки князь Олександр белзьський уклав договір із галицькими князями Ігоровичами, визнавши за ними Галичину, вона повідомила про це краківському князю Лешку. В 1209 році Лешко краківський при підтримці князя Конрада мазовецького вирішив піти походом на Волинь, до них приєднався і князь Олександр белзьський, який розумів можливість втрати впливу на Волинь. Князі Ігоровичі були вибиті з міста Володимира, який поляки віддали в управління Белзьському князю Олександру[8,с.156].

Велика княгиня Анна залишилася володаркою малих міст. Однак перебування на Волині давало їй можливість контролювати хід політичних подій в Угорщині, Польщі та Галичині. Цілком

можливо, що після того, як активізувався краківський князь Лешко на Волині, угорський король Андрій II під прикриттям захисту інтересів Романовичів активізувався в Галичині, за тією причиною, що краківський князь Лешко, відібравши Володимир в князів Ігоревичів, не віддав його Романовичам. За таких обставин угорський король Андрій II виступив походом у Галичину. Однак швидке заволідіння Галичиною і віддання її у розпорядження галицького боярства при номінальному утвердженні в Галичі, князем Данила Романовича, не може говорити, що угорський король Андрій II діяв в інтересах великої княгині Анни з якою мав підписану угоду[4,с.42].

Швидке падіння угорського правління в Галичині заставило угорського короля Андрія II відновити переговори з великою княгинею Анною, з метою іншим чином підчинити Галичину. Як зауважує літописець:”Данило тим часом сидів в уграх і угорський король планував одружити його зі своєю дочкою і тим самим закріпити в майбутньому Галичину за Угорщиною. Велика княгиня Анна пішла на переговори з угорським королем Андрієм II за тих обставин, що ситуація на Волині під польським протекторатом теж була напружена. Усі ключові міста Волині були в розпорядженні князя Олександра белзьського, а сил для утвердження на Волині князем сина Данила у княгині Анни не було. За таких обставин княгиня Анна побажала за допомогою угорського короля Андрія II знову утвердитися в Галичині. Однак угорське правління в Галичині було короточасне, у 1211р. князі Ігоревичі без великих зусиль поновили своє панування в Галичині. Князь Святослав Ігорович отримав Перемишль, замість втраченого Володимира, син Володимира Ігоревича - князь Із'яслав отримав Тереволь. В Угорщину вони і на це й раз відправили дари, щоб угорський король Андрій II не відстоював права князя Данила на Галичину. Заручившись нейтралітетом угорського короля Андрія II, князі Ігоревичі перебили 500 найзначніших галицьких бояр. Серед тих, що спаслися та втекли в Угорщину, наголошував літописець, були бояри: Володислав Кормильчич, Судислав, Філіп, майно яких було роздане боярам, що підтримували князів Ігоревичів. З приводу боярського погрому Ігоревичами, галицький боярин Володислав Кормильчич так висловився під стінами Перемишля: ”Батьківщинами вашими володіють інші прибуди, які розграбували наші маєтності”[9,с.369-370].

Втікші в Угорщину бояри, наголошував Д.Зубрицький почали просити угорського короля Андрія II, щоб дав їм законного володаря, князя Данила і поміг військом у вигнанні князів Ігоревичів з Галичини. За таких обставин угорський король Андрій II почав переговори з краківським князем Лешком і з матір'ю Данила, великою княгинею Анною, з метою спільного походу на Галич. Були також проведені переговори з волинськими князями. На захист прав князя Данила в Галичині виступили походом, як наголошував галицький дослідник Д. Зубрицький: князь Мстислав пересопницький, князь Олександр володимирський, князь Всеволод із Червня, князь Василько - брат Данила із Белза, з воєводами В'ячеславом Товстим, Мирославом, Дем'яном і Воротиславом. Князь краківський Лешко виступив в похід із усіма своїми полками на чолі яких поставив Судислава Бернатовича, а Інгвар, князь луцький вислав свого сина із полками луцькими[1,с.47-48].

Цілком очевидно, що в кожного учасника коаліції, що рухалися на Галич були свої плани. Велика княгиня Анна надіялась після утвердження в Галичині відновити свої права на Волині та Київщині, галицькі бояри прагнули відновити своє володарювання у Галичині, прикриваючись князівською адміністрацією Данила, правити на свій лад[4,с.43-44].

Без сумніву, що велика княгиня Анна, розуміла, що бояри хочуть використати малоліття князя Данила, однак утвердження хоч номінальне в Галичині і визнання юного Данила, князем в Галичі, давало шанс на утвердження Данила в майбутньому на Волині[5,с.132].

Дослідник В.Пашуто наголошував:”що утвердження Данила князем в Галичі, було великою дипломатичною перемогою великої княгині Анни. І хоча галицькі олігархи не бажали коритися великій княгині Анні, вони змушені були маючи в руках малолітнього князя Данила, рахуватися з претензіями великої княгині Анни на Волинь, що зміцнювало становище великої княгині Анни у її змаганнях за столичне місто Волині, Володимир”[8,с.198].

Велика княгиня Анна, зазначав дослідник Л.Махновець, в жилах якої текла кров візантійських імператорів і угорських королів, бажала правити самостійно і утвердившись в Галичині за допомогою родича, угорського короля Андрія II, в подальшому бажала відновити свою владу на Волині і Київщині. Однак в угорського короля Андрій II та галицьких бояр були інші плани.

Вони бажали утримувати владу в Галичині в залежності від Угорського королівства, що не входило в плани великої княгині Анни, яка за виразом літописця “бажала княжити у всій Русі сама”[9,с.373].

За таких обставин літописець записав таке поведження Данила з матір’ю: ”Розлучаючись з матір’ю, княжич видобув меч і рубанув коня з під одного із бояр тоді мати умовила його зостатися в Галичі, а сама поїхала до Белза залишивши сина серед невірних бояр”. Повернувшись на Волинь княгиня Анна поскаржилася на боярську сваволу, угорському королю, який як вважає, київський дослідник М.Ф. Котляр:” продовжував видавати себе за покровителя Романової родини”. Угорський король Андрій II, на думку дослідника:” охоче використав ситуацію для втручання в справи України-Русі”[4,с.45-46].

Галицький дослідник Д.Зубрицький наголошував, що дике поведження бояр з великою княгинею Анною, дуже розсердило короля Андрія II і він вирішив покарати галицьких бояр. В наступному 1212 році угорський король Андрій II особисто виступив походом на Галич зі своїм великим військом. Для успіху свого походу він закликав на допомогу велику княгиню Анну із Белза, князя Інгвара луцького та інших князів. Ввійшовши в Галич король Андрій II ув’язнив галицьких бояр: Судислава, Філіпа і Володислава Кормильчича. На суді король Андрій II встановив вину бояр і сказав: ”Волидислав княжитья, а ятрівку мою вигнав і звинувативши їх у злочині, наказав їх мучити. Засудивши бояр і віддавши всю владу в Галичі, великій княгині Анні, сам закувавши бояр в кайдани, пішов назад до Угорщини”[1,с.50-51].

Галицький літописець так подає нам цю подію:”Коли же наступила зима прийшов король в Галич і привів ятрівку свою, велику княгиню Романову і бояри володимирські прибули та Інгвар Ярославович прийшов із Луцька і інші князі. Король учинив раду з ятрівкою своєю та з боярами володимирськими і сказав: ”Володислав княжить собі, а ятрівку мою вигнав”[9,с.373].

Як бачимо угорський король Андрій II підтримав стремління великої княгині Анни на оволодіння Галицьким та Волинським князівствами. Це сталося, як наголошував український академік І.Крип’якевич, завдяки енергійній діяльності великої княгині Анни і тих бояр і князів, які стояли біля реалізації державних планів

Романа Великого, згідно яких, Українська держава повинна була бути єдиною від Карпат до Дніпра[6,с.88].

За таких умов велика княгиня Анна була визнана правительською Української держави і задля збереження своєї влади, змушена була маневрувати між трьома силами: угорською, польською і галицькими боярами. Таке маневрування, на думку галицького дослідника І. Шараневича:”дало можливість великій княгині Анні бути володаркою Берестя, Белза, а в 1211-1213 роках, Галицького князівства”[10,с.73].

Однак, зауважував дослідник В.Пашуто, велика княгиня Анна не на довго змогла бути самовладною володаркою Галичини, де всіма державними справами керували бояри. Вона намагалася за допомогою угорського короля утримувати свою владу, та бояри не визнавали її влади і не корилися їй[8,с.199].

Її союзник, угорський король Андрій II, зауважує київський дослідник М.Котляр, не був зацікавлений в реальному утвердженні Романовичів в Галичині, тому він залишив велику княгиню Анну віч на віч з боярською олігархією, яка негайно після декількох років, закликала на княжіння, і це при законному володарю, князю Данилі, Перисопницького князя Мстислава [4,с.76].

Не дивлячись на таке тяжке становище, велика княгиня Анна намагалася відстояти Галич за допомогою вірного волинського війська її чоловіка Романа, однак, як зауважував галицький дослідник І.Шараневич:”наближення військ князя Мстислава пересопницького і велика внутрішня опозиція бояр, щодо правління княгині Анни в Галичі, змусила велику княгиню Анну втікати з княжичем Данилом в Угорщину, а вірному боярину, дядьку Мирославу, з княжичем Васильком, їхати до Белза”[10,с.73].

Втікши в Угорщину, велика княгиня Анна, знову почала просити угорського короля Андрій II допомогти їй відстояти Галич. Задля цього велика княгиня Анна вступила в стосунки з галицькими боярами, які перебували в угорському полоні, зокрема такими, як Володислав Кормильчич, Судислав та Філіп. На нашу думку її до цього спонукав сам угорський король, який і даліше лицемірно видавав себе другом великої княгині Анни і її малолітнього сина Данила. Угорський король Андрій II готував новий похід на Галич і задля його успіху випустив із тюрми галицьких бояр Володислава Кормильчича, Судислава і Філіпа[4,с.46].

Дослідник В.Пашуто вважав, що угорський король випустив на волю боярина Володислава Кормильчича та інших його однодумців, тому, що бояри пообіцяли підтримувати угорську політику в Галичині, як і васалітет княгині Анни і Данила, відносно Угорщини. Такий васалітет княгині Анни, щодо Угорського королівства міг забезпечити успіх угорській політиці в Галичині згідно якої, галицькі бояри повинні були повністю управляти своїми маєтностями в Галичині і політично бути залежними від влади угорського короля Андрія II [8,с.199].

Галицький дослідник Д.Зубрицький наголошував:”що угорський король Андрій II йдучи в похід остаточно намагався утвердити велику княгиню Анну в Галичині. Для цього він ще раз запросив до походу на Галич, галицьких бояр, а також краківського князя Лешка. За підтримкою князя Лешка краківського, велика княгиня Анна надіялася також повернутися до столичного Володимира. Обидва володарі знову ніби пеклися інтересами Романовичів. З однієї сторони угорський король Андрій II намагався захопити для неї Галичину, з другої сторони Лешко краківський намагався віддати Романовичам, їх власність, місто Володимир”. Однак, щодо Галичини, наголошував дослідник Д.Зубрицький:”то обидва володарі вирішили одружити малолітнього сина угорського короля Андрія II, принца Коломана із дочкою польського князя Лешка, Соломією, і таким чином утворити окреме Галицьке королівство, на чолі з угорсько-польською династією, де галицькі бояри будуть відігравати велике значення в житті цієї нової Галицької держави”[1,с.60-64].

Знаючи, що на Волині у невеликих княжіннях сидять законні володарі, Романовичі, розуміючи, що уся Волинь є законною їх власністю, по батьку, великому князю Роману, угорський король та польський князь враховуючи прихильну в феодальній Європі до великої княгині Анни, громадську думку, вирішили віддати їм місто Володимир. Це було великим політичним здобутком великої княгині Анни. З утвердженням у місті Володимирі, велика княгиня Анна почала об'єднання всієї Волині[4,с.50].

Джерела наголошують, що велика княгиня Анна добилася зайняття Володимира внаслідок своїх зв'язків при краківському дворі де її союзником був, каштелян Пакослав, який не бажав зміцнення князя Олександра белзьського у Волині. За таких обставин союзна до Польщі велика княгиня Анна могла скласти опозицію

зміцненню князя Олександра на Волині. Руський літопис так описував ці події: ”Пакослав же був приятелем Романовій княгині та її дітям і за радою Пакослава, князь Лешко послав посла до князя Олександра Всеволодовича кажучи, дай Володимир, Романовичам, Данилові і Василькові. Якщо не даси то піду на тебе з Романовичами. Але той не дав і Лешко силою посадив обох Романовичів у Володимирі” [9,с.374].

Таким чином великій княгині Анні за допомогою дипломатії та підкупу польських сановників, вдалося утвердитися в столиці Волинського князівства, Володимирі, в цей же час у Галичині у продовж 1215-1216 років відбулася коронація сина Андрія II, принца Коломана, на короля Галичини, внаслідок чого з Галицького князівства, Угорщиною та Польщею, було утворено, Галицьке королівство, з помазаником Папи Римського, Галицьким королем Коломаном I [2,с.112-121].

В цей же час велика княгиня Анна усвідомлювала, що Угорщина і Польща свідомо знищувала єдність Української держави, яку такими тяжкими зусиллями з’єднав на початку XIII століття її чоловік, великий князь Роман [2,с.4-40].

За таких обставин велика княгиня Анна розпочала активну боротьбу за збирання в одно ціле Волинське князівство. Вона уклала військовий союз з Литовським князівством проти Польщі, з метою визволення частини Волинських земель з під польського панування. У той час, зауважував Руський літопис:”прибули до великої княгині Анни і до Данила і до Василька литовські послы мир даючи. Ляхи не переставали нападати. І привів Данило на них Литву, і пустошили вони ляхів, і багато було вбито між них” [9,с.377].

Таким чином великій княгині Анні вдалося ослабити і витіснити поляків з Волині, за краківським князем Лешком залишилися прикордонні волинські міста: Угровськ, Верещин, Столп’є, Комів, а також Берестейська земля [9,с.378].

В цей же час у 20-х роках XIII століття Руський літопис розповідає:” про вокняжіння Новгородського князя Мстислава Удатного в Галичі та одруження Данила Романовича волинського на дочці Мстислава Удатного, Анні” [9,с.375].

За обставин союзу з новим галицьким володарем Мстиславом Удатним, волинський князь Данило Романович остаточно звільняється від польської опіки і відбирає у поляків: Угровськ, Верещин, Столп’є, Комів, а також Берестейську землю і

повертається у Володимир з великою славою. Київський дослідник М.Котляр вірно наголошує:” що після перемоги над поляками князь Данило стає повноправним володарем Волинського князівства”. Велика княгиня Анна, утвердивши сина на волинському престолі вважає свою політичну місію завершеною і, як наголошує літописець:”приймає монаший чин і йде в монастир”[4,с.55; 9,с.376].

Дослідник В.Пашуто теж вважав, що велика княгиня Анна завершила свою політичну діяльність лише тоді, коли князь Данило Романович одружившись з дочкою Мстислава Удатного, княжною Анною, став самостійним правителем Волинського князівства [8,с.201].

Однак, було б помилкою вважати, що на цьому зовнішньополітична діяльність великої княгині Анни закінчується. Наступні свідчення джерел дають право твердити, що по питанню коронації на короля України-Русі, великий князь Данило Романович теж радився з досвідченою в політичних справах мамою, великою княгиною Анною, яка проклала йому шлях до королівської корони з чотирирічного віку[3,с.188-195].

Як наголошував літописець у 1255 році:”раніше Данило Романович вагався з прийняттям корони та королівського титулу від Папи Римського Інокентія IV, та умовила його прийняти королівський титул, мати, велика княгиня Анна, князі лядські Болеслав Стидливий та Сомовит - син Конрада і бояри лядські кажучи: ”прийняв би ти вінець, а ми готові на підмогу проти поганих”[9,с.412-413].

У питанні коронування і переходу великого князівства до Українського королівства в середині XIII століття, як наголошував літописець:” Велика княгиня Анна була основним дорадником великого князя Данила, оскільки бажала бачити свого сина могутнім володарем за візантійським зразком, свого батька, та чоловіка Романа, як наголошував літописець “Царем в Руській землі”. Як бачимо, велика княгиня Анна, у час коронації сина Данила на короля Русі, розуміла, що тільки єдиновладдя за західноєвропейським зразком, покладе край чварам в політичній історії України-Русі. Власне за таку активну політичну діяльність велику княгиню Анну слід віднести до однієї з найталановитіших жінок у XIII столітті, яка своєю діяльністю привела Українську державу до консолідації. Політичну діяльність великої княгині Анни в XIII

столітті, можна порівняти лише з діяльністю великої княгині Ольги в X столітті[2,с.55-58].

Її неабияка роль у зміцненні великокнязівської та в подальшому королівської влади в Україні-Русі, була оцінена її внуками, ще в кінці XIII століття. Руський літопис зауважував: "того ж року вложив бог Мстиславу князю у серце добру мисль і спорудив він гробницю кам'яну над гробом баби своєї, великої княгині Анни - княгині Романової, у монастирі коло церкви і освятив її на честь праведників Іоакима і Анни"[9,с.452].

Український вчений Л. Махновець вірно зауважував, що велику княгиню Анну поховали не як просту княгиню, а у церкві-ротонді, як визначну княгиню, володарку України-Русі. Тільки імператорсько-королівське походження, наголошував Л.Махновець, та енергійна політична діяльність і вміння воювати з непримиримими і гордими українськими князями та боярами, склали їй велику повагу за об'єднання українських земель в одну Українську державу, яка ще при її житті реформувалась за західно-європейським зразком в Українське королівство[2,с.251-285].

Отже, у висновок наголосимо, що велика княгиня Анна, це одна з найбільш яскравих жіночих постатей в історії Української держави в XIII столітті, її політична діяльність ще буде довго вивчатися українськими та іноземними істориками, особливо її роль у возведенні свого сина, великого князя України-Русі Данила, на королівський престол та в утворенні в 1253 році, Українського королівства[3,с.188-195].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Зубрицкий Д. История древнего Галичского-Русского княжества. - Львов, 1855. - Т.Ш.
- 2.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. - Івано-Франківськ, 1999.
- 3.Ідзьо В.С.Роль великої княгині Анни в кристалізації Української держави в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2005. - Т.V.
- 4.Котляр М.Ф. Данило Галицький. - К.,1979.
- 5.Котляр М.Ф. Полководці давньої Русі. - К.,1991.
- 6.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - К.,1984.
- 7.Летопись по Лаврентиевскому списку. Археологическая комиссия. - Спб.,1872.
- 8.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. - М., 1950.
- 9.Руський Літопис. - К.,1989.
- 10.Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. - Львов., 1863.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Роль мами короля Данила, візантійської
принцеси Анни в кристалізації
Українського королівства
в середині XIII століття**

Видання II, 2015р.

*Подано до друку 18.06.15 р. Підписано до друку 10.07.15 р.
Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний. Умовн.друк.арк.10,25
Зам.55. Тираж 300 шт.*

**На обкладинці використано, зі згоди дружини,
малюнки івано-франківського митця М.Канюса.**

Видавництво “СІМІК”

76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а
тел. (0342) 78-91-26, 78-91-29

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єкта видавничої
справи серія ІФ №11 від 27.03.2001 року.

Віддруковано в друкарні видавництва ПП «СІМІК»
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а, тел. (0342) 78-91-29

Віктор Ідзьо

Роль мами короля Данила, візантійської принцеси Анни в утворенні Українського королівства в середині XIII століття

